כיתה ז' | הלכה · חמ"ד | שיעור 6 מתוך 6 | 45 דק'

רמב"ם, הלכות תפילה א, ד; ד, טו-טז; שולחן ערוך או"ח צד, א; צה, א; צח, א; קא, א; משנה ברכות ה, א

"כאלו הוא עומד לפני השכינה": תפילת העמידה, מבנה וכוונה

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את מבנה תפילת העמידה (שבח, בקשה, הודיה) ואת סיבת תקנתה בימי עזרא, לפי הרמב"ם.
- התלמידים ימיינו את ברכות העמידה לשלושת החלקים.
- התלמידים יסבירו מהי כוונה בתפילה, ואת ההבדל בין דברי הרמב"ם לבין הגהת הרמ"א על מי שלא כיוון.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה קורה כשאדם מדבר אל ה'?

בכל שיעור התלמידים מוסיפים שורה ל"יומן הבוקר" של הכיתה: רגע אחד בסדר היום של המתפלל, ומה הוא מבטא (תודה, בקשה, שבח, קבלת עול).

🧪 פתיחה

"הנאום לפני המלך": שואלים: "אם הייתם מקבלים שתי דקות לדבר עם ראש הממשלה, איך הייתם מתכוננים? מה הייתם אומרים קודם?" רושמים על הלוח את ההכנות (בגדים, ריכוז, סדר הדברים). בהמשך נראה שהשולחן ערוך משתמש בדיוק בדימוי הזה.

📖 הסבר למורה

הרמב"ם (תפילה א, ד) מספר שכאשר גלו ישראל לבבל, הילדים גדלו בשפות מעורבות ולא ידעו להתפלל בעברית שלמה. לכן "עֶזְרָא וּבֵית דִּינוֹ... תִּקְנוּ לָהֶם שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה בְּרָכוֹת עַל הַסֵּדֶר": שלוש ראשונות שבח, שלוש אחרונות הודיה, והאמצעיות בקשות "שֶׁהֵן כְּמוֹ אָבוֹת לְכָל חֶפְצֵי אִישׁ וָאִישׁ", כדי שתפילת מי שמתקשה תהיה "תְּפִלָּה שְׁלֵמָה". זה אותו סדר שלמדנו בשיעור 1: שבח, בקשה, הודיה. (היום יש בעמידה של חול 19 ברכות: ברכה נוספת נתקנה מאוחר יותר; השם "שמונה עשרה" נשאר.)

כוונה: הרמב"ם (ד, טו) "כָּל תְּפִלָּה שֶׁאֵינָהּ בְּכַוָּנָה אֵינָהּ תְּפִלָּה", ובהלכה טז: "שֶׁיְּכַוֵּן אֶת לִבּוֹ מִכָּל הַמַּחֲשָׁבוֹת וְיִרְאֶה עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא עוֹמֵד לִפְנֵי הַשְּׁכִינָה". השולחן ערוך (צח, א) מוסיף את משל המלך: אילו היה מדבר

לפני מלך בשר ודם היה מסדר דבריו, קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים. גם הגוף "מתפלל": פונים לכיוון ירושלים (צד, א) ומצמידים רגליים "להדמות למלאכים" (צה, א).

מחלוקת והתפתחות: השולחן ערוך (קא, א) כותב שצריך לכוון בכל הברכות, ולפחות בברכה הראשונה (אבות); "אם לא כיון באבות... יחזור ויתפלל". הרמ"א שם: "והאידנא אין חוזרין בשביל חסרון כוונה", כי גם בפעם השנייה קרוב שלא יכוון. כלומר, הדרישה נשארת, אבל המעשה השתנה. כל אחד ינהג כמנהג קהילתו.

זרמים: נכתב בעיקר לממלכתי-דתי (חמ"ד): לימוד הלכה מתוך המקורות, עם החיוב ההלכתי והמנהגים. בממלכתי אפשר להשתמש בשיעור כתוכן של תרבות יהודית וערכים (הכרת הטוב, כוונה, יחס לזולת ולעולם), ולהציג את ההלכה כ"מה כתוב במקור" ולא כחובה מעשית.

⚖️ **שימו לב:** הדינים בשיעור מוצגים "לפי" המקור שצוין לידם (שולחן ערוך, משנה ברורה, קיצור שולחן ערוך, רמב"ם, פניני הלכה). כל קהילה נוהגת לפי פסיקת הרב שלה ולפי מנהג המשפחה, ובשאלה מעשית שואלים את הרב. כדאי לומר זאת לתלמידים במפורש.

📜 המקורות (מתוך ספריא)

רמב"ם, הלכות תפילה, פרק א, הלכה ד (סוף)

וְכֵיוָן שֶׁרָאָה עֶזְרָא וּבֵית דִּינוֹ כָּךְ עָמְדוּ וְתִקְּנוּ לָהֶם שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה בְּרָכוֹת עַל הַסֵּדֶר. שָׁלֹשׁ רִאשׁוֹנוֹת שָׁבַח לַה' וְשָׁלֹשׁ אַחֲרוֹנוֹת הוֹדָיָה. וְאֶמְצָעִיּוֹת יֵשׁ בָּהֶן שְׁאֵלַת כָּל הַדְּבָרִים שֶׁהֵן כְּמוֹ אָבוֹת לְכָל חֶפְצֵי אִישׁ וְאִישׁ וּלְצָרְכֵי הַצִּבּוּר כֻּלָּן, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ עֲרוּכוֹת בְּפִי הַכֹּל וְיִלְמְדוּ אוֹתָן וְתִהְיֶה תְּפִלַּת אֵלּוּ הָעִלְגִים תְּפִלָּה שְׁלֵמָה כִּתְפִלַּת בַּעֲלֵי הַלָּשׁוֹן הַצָּחָה

רמב"ם, שם, פרק ד, הלכות טו-טז

כָּל תְּפִלָּה שֶׁאֵינָהּ בְּכַוָּנָה אֵינָהּ תְּפִלָּה ... כֵּיצַד הִיא הַכַּוָּנָה. שֶׁיְּכַוֵּן אֶת לִבּוֹ מִכָּל הַמַּחֲשָׁבוֹת וְיִרְאֶה עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא עוֹמֵד לִפְנֵי הַשְּׁכִינָה

שולחן ערוך, אורח חיים, סימן צח, סעיף א (חלק)

המתפלל צריך שיכוין בלבו פי' המלות שמוציא בשפתיו ויחשוב כאלו שכינה כנגדו ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו ויחשוב כאלו היה מדבר לפני מלך בשר ודם היה מסדר דבריו ומכוין בהם יפה לבל יכשל ק"ו לפני ממ"ה הקב"ה שהוא חוקר כל המחשבות

שולחן ערוך, אורח חיים, סימן קא, סעיף א, והגהת הרמ"א

המתפלל צריך שיכוין בכל הברכות ואם אינו יכול לכוין בכולם לפחות יכוין באבות אם לא כיון באבות אע"פ שכיון בכל השאר יחזור ויתפלל: הגה (והאידנא אין חוזרין בשביל חסרון כוונה שאף בחזרה קרוב הוא שלא יכוין אם כן למה יחזור

שולחן ערוך, אורח חיים, סימן צה, סעיף א (חלק)

יכוין רגליו זה אצל זה בכוון כאלו אינם אלא אחד להדמות למלאכים

משנה, ברכות, פרק ה, משנה א (חלק)

אֵין עוֹמְדִין לְהִתְפַּלֵּל אֶלָּא מִתּוֹךְ כֹּבֶד רֹאשׁ. חֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ שׁוֹהִים שָׁעָה אַחַת וּמִתְפַּלְּלִים, כְּדֵי שֶׁיְּכַוְּנוּ אֶת לִבָּם לַמָּקוֹם

"..." מסמן דילוג בתוך המקור. נוסח המקורות כפי שהוא בספריא.

⚖️ כתוב במקור / הסבר

בטור הימני מה שכתוב במקור עצמו. בטור השמאלי הסבר או פירוש, ובו כתוב של מי הוא. ההסבר עוזר להבין, אבל הוא לא חלק מהמקור.

📜 כתוב במקור	🔍 הסבר (ושל מי הוא)
"שלש ראשונות שבח לה' ושלש אחרונות הודיה"	המבנה: שבח - בקשות - הודיה (רמב"ם א, ד). כמו בשיעור 1.
"כדי שיהיו ערוכות בפי הכל"	התפילה הקבועה נועדה לעזור לכל אחד להתפלל "תפלה שלמה", גם למי שקשה לו לנסח.
"ויראה עצמו כאלו הוא עומד לפני השכינה"	כוונה = לפנות את הלב ממחשבות אחרות ולהרגיש לפני מי עומדים (רמב"ם ד, טז).
"והאידנא אין חוזרין בשביל חסרון כוונה"	רמ"א: גם אם לא כיוון באבות, היום לא חוזרים להתפלל, כי גם בפעם השנייה קשה לכוון.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף העבודה, סידורים, כרטיסיות עם שמות 19 הברכות

1. פתיחה: "הנאום לפני המלך" (5 דקות)
2. לימוד בחברותא: רמב"ם א, ד. למה תיקנו נוסח קבוע ומה המבנה (10 דקות)
3. משחק מיון: 19 כרטיסיות ברכות לשלושה חלקים, ובדיקה מול הסידור (10 דקות)
4. לימוד בקבוצות: כוונה (רמב"ם ד, טו-טז; שו"ע צח, א; צה, א) והשוואה לרשימה מהפתיחה (12 דקות)
5. דיון קצר בדברי הרמ"א, סיכום וכרטיס יציאה (8 דקות)

🤝 לימוד בחברותא

בזוגות, עם דף המקורות. אחד קורא בקול, השני מסביר במילים שלו, ומתחלפים בכל מקור.

1. קראו את רמב"ם א, ד: מה הבעיה שעזרא רצה לפתור?
2. סמנו בשלושה צבעים: שבח, בקשות, הודיה.
3. "כדי שיהיו ערוכות בפי הכל": מה היתרון של נוסח קבוע? ומה החיסרון?

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מי תיקן את תפילת העמידה, ולמה, לפי הרמב"ם?
2. מהם שלושת חלקי העמידה?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה פירוש "כאלו הוא עומד לפני השכינה"? איך זה משפיע על הגוף (רגליים, כיוון)?
2. למה הרמ"א אומר שהיום לא חוזרים בגלל חוסר כוונה? מה זה מלמד על היחס בין שאיפה למציאות?

הערכה (מה דעתי?)

1. מה עוזר לכם להתרכז כשאתם עושים משהו חשוב? האם אפשר להעביר זאת לתפילה?

🏁 סיכום השיעור

העמידה היא "שיא" התפילה: נוסח קבוע שתיקנו עזרא ובית דינו, שבח - בקשה - הודיה, וכוונה של "עומד לפני המלך". ליומן הבוקר: "עומדים לפני ה'". סוגרים את היחידה: חוזרים לשאלה "מה קורה כשאדם מדבר אל ה'?"

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. מיינו: "רפאנו", "מודים", "אבות" - לאיזה חלק כל אחת שייכת?
2. כתבו דבר אחד שעוזר לכוונה בתפילה, לפי המקורות.

💡 הערות למורה

שאלת "19 ולא 18" (ברכת המינים שנוספה ביבנה) יכולה לעלות; תשובה קצרה מספיקה. בעניין מי שלא כיוון: אין להציג "צד נכון" בין המחבר לרמ"א; המנהגים שונים, ובשאלה מעשית פונים לרב. זה השיעור האחרון ביחידה: כדאי לתת לתלמידים להציג את "יומן הבוקר" שבנו. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

סיבת התקנה ומבנה העמידה, מיון ברכות לשלושה חלקים, דיני כוונה וגוף, הגהת הרמ"א, ושאלה מסכמת (20 נקודות). מחוון מלא בעמוד השני. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- רמב"ם, הלכות תפילה, פרק א, הלכה ד (סוף) (ספריא)
- רמב"ם, שם, פרק ד, הלכות טו-טז (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים, סימן צח, סעיף א (חלק) (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים, סימן קא, סעיף א, והגהת הרמ"א (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים, סימן צה, סעיף א (חלק) (ספריא)
- משנה, ברכות, פרק ה, משנה א (חלק) (ספריא)

מחוון: תפילת העמידה: מבנה וכוונה

1. אבות - ש; גבורות - ש; קדושת השם - ש; רפאנו - ב; אתה חונן - ב; ברך עלינו - ב; מודים - ה; שים שלום - ה (מהשלוש האחרונות; לפי הרמב"ם "הודיה").
2. בגלות בבל הילדים גדלו בשפות מעורבות ולא ידעו לבקש ולשבח בלשון הקודש; לכן תיקנו נוסח קבוע כדי שתפילת כל אחד תהיה "תפלה שלמה".
3. בכונה; המחשבות; השכינה.
4. פונים לכיוון ארץ ישראל / ירושלים והמקדש; מצמידים רגליים "להדמות למלאכים" (שרגליהם כרגל אחת).
5. שו"ע: יחזור ויתפלל. רמ"א: "והאידנא אין חוזרין בשביל חסרון כוונה", כי גם בחזרה קרוב שלא יכוון.
6. א. (6) קודם משבחים את ה', אחר כך מבקשים את הצרכים, ובסוף מודים. דוגמאות: אבות / רפאנו / מודים. ב. (6) נוסח קבוע: גם מי שקשה לו לנסח מתפלל "תפלה שלמה", וכל ישראל מתפללים יחד; מילים שלי: ביטוי אישי, "כל אחד כפי יכלתו" (כך היה לפני עזרא). ג. (8) הסבר בשפה פשוטה (4) שמחבר את משל המלך להכנה, ריכוז וסדר הדברים (4).